

Põhiprobleemeist semantikas¹

Semantikaks ehk *semasioloogiks* nimetatakse üldiselt õpetust keele elementide tähendusest. Termin *semantika* tugineb kreeka sõnale *semaino* »tähistama, tähendama» ja teda leiame peamiselt põhjamaade, prantsuse, inglise ja ameerika teaduslikus terminoloogias. *Semasioloogia* lähtub samuti kreeka keelest, sõnast *semasia* »täendus» ning seda terminit kohtame peamiselt saksa-keelses teaduslikus kirjanduses, kuigi võib täheldada, et lühem sõna, *semantika*, ka seal üha enam läbi löömas on.

Semantikale kui teaduslikule distsipliinile ei tule omistada sellist uudsust, nagu seda tihti tehakse. Juba Aristoteles, Platon ja hiljem ka keskaja filosoofid tegelesid tähendusõpetlike probleemega ja küsimusiga, milline seos on tähistuse ja tähistatava, sõna ja objekti vahel. Nii retoorikuil, õpetajail kui ka juristidel oli see ka puht praktilisil põhjusil tarvilik. Tabava sõna leidmiseks oli vajalik uurida sünonüümide omavahelist suhet. Samuti tegid ajaloo kirjutajad ja vanade tekstide uurijad väärtuslikke tähelepanekuid sõnade tähenduste muutumise üle. Täenduslikud probleemid kuulusid niisiis keele valdkonda, kui keelt mitte ainult foneetilisest küljest ei käsitletud. Nii nõuab näiteks ka tuntud aleksandria grammatik Apollonius Dyskolos teisel sajandil p.Kr., et iga sõna tuleb analüseerida kahest seisukohast lähtudes: tema mõttesisust ja vormist.²

Iseseisvaks teaduslikuks distsipliiniks morfoloogia ja süntaksi kõrval sai semantika aga alles 1820-ndail aastail saksa latinisti Ernst Reisig'i uurimuste kaudu ning temalt pärinebki termin *semasioloogia*. Ent alles käesoleva sajandi esimesed aastakümned — kuid seda viljakamate tulemusiga — on viinud semantika tõusuteele. Vastukaaluks läinud sajandil domineerivaile tendentssele, keeleteadust sel ajal võimsalt areneva loodusteaduse eeskujul muuta täppisteaduseks ja keelt inimesest võimalikult isoleeritult vaadelda, asus nüüd keele ja inimese vaheline side üha enam vaatluste keskpunkti. Eriti prantsuse ja saksa keeleteadlased — nimetagem vaid Meillet'd, Bréal'i, Karl Otto Erdmann'i ja Hermann Paul'i,³ aga ka rootslast Erik Wellander'it — lähenedes semantikale nii psühholoogia, loogika kui ka sotsioloogia meetoditega, on kahtlematult

¹ Väljavõtte ettekandest peetud Eesti Teaduslikus Seltsis Stockholmis 20. 2. 1959.

² H. Kronasser, *Handbuch der Semasiologie*. Heidelberg 1952, lk. 28.

süsteemiseerinud ja ermistanud teaduseharu, mis mitte üksnes ei võimalda tundma õppida keelt ühes ta tähtsaimas funktsioonis, vaid ka läheneda keele kaudu inimesele ja ta eluavaldusile.

Vanem semantika, alates Reisiq'iga, oli peamiselt huvitatud sõnade tähenduste muutumisest ja selle põhjustist. Alles alates schweitslase Ferdinand de Saussure'iga on laialdasemalt hakatud huvi tundma ka sünkroonilise vaatlusviisi vastu keeles ja rohkem tähelepanu pühendatud meetodeile, mis aitaksid fikseerida keele tähenduslikke elemente.

Enne kui lähemalt asume keeleteadusliku semantika käsitlusele, peame täheldama veel kahte suunda, mida samuti nimetatakse semantikaks — filosoofilist semantikat ja nn. üldist semantikat, *general semantics*.

Filosoofias hõlmab semantika terve rea heterogeenseid suundi ja on seal väga mitmetähenduslik; ühtlased definitsioonid puuduvad. Loogik Tarski versioonist saame aga enamvähem kujuka pildi: semantika sihiks on loogiliselt analüüsida nn. semantilisi terme — relatsioone tähistuse ja tähistatava, sümboli ja sümboliseeritava või nime ja objekti vahel.³

Üldine semantika, mis peamiselt on levinenud Ameerikas, tugineb töigale keele mõjust inimese üle, printsiip, millele baseerub ka kõik propaganda. USA's tegutsev poola matemaatik ja filosoof Alfred Korzybski⁴ arvas aga selles printsiibis leidvat võimaluse inimesi päästa kriisidest ja konfliktidest. Ta väidab, et palju lahkarmusi igapäevases elus on tulnud diskontinuiteedist keeles ja sellest, et inimesed üksteist ei mõista. Kui neil õnnestuks end keeleliselt alati kõige tabavamalt väljendada, kaoksid ka kriisid ja konfliktid nende vahel. Kuigi seda teooriat on palju kritiseeritud, on üldise semantika põhimõtted tänapäeval Ameerikas väga levinenud. Keeletaedlasele tõestab see aga taas, kui suurt tähtsust ka väljaspool keeleteadust inimese ja keele vahelisile sidele omistatakse.

Ka keeleteaduses on semantikal põhjanev koht kõigis küsimusis, mis tegelevad keele ja inimesega ning ta on arendanud palju meetodeid nii sünkrooniliseks kui ka diakrooniliseks uurimiseks. Kuna diakrooniline perspektiiv semantika vanim ja parimini välja töötatud külg on, piirdume siin peamiselt ta sünkroonilise külje aruteluga. Täheldame ja rõhutame aga, et kuna keel pole mitte ainult *ergon*, vaid ka *energeia* — ta viibib ju pidevas arengus ja muutuses — on nende kahe vaatlusviisi koordineerimine väga tähtis.

Semantika uurib keelt tervikuna ja ta osi nende tähenduslikust vaatepunktist ja tänapäeval ta ei seisa mitte foneetika, morfoloogia ja süntaksi kõrval, vaid on nende üle, on üks osa neis kõigis. Mitte üksnes sõnul ja lauseil pole ju

³ Der Wahrheitsbegriff in den formalisierten Sprachen. *Studia Philosophica* I, 1956. Võrdle ka H. Regnell, *Semantik*. Stockholm 1958.

⁴ *Science and Sanity. An Introduction to Non-Aristotelian Systems and General Semantics*, Lakeville, Conn³. 1948.

tähendust, vaid ka üksikuil häälikuil, prefiksitel, sufiksitel ja kategooriail nagu aspekt. Kuid semantika pole mitte üksnes sellest huvitatud, milline tähenduslik struktuur keelel on või on olnud, vaid ka mida ta funktsioonid — apelli-, sümboli- ja väljendusfunktsioon (Bühler)—inimesele annavad. Viimaseil aastakümneil on aga veel üks tähtis ala, eriti saksa teadlaste juures nagu Weisgerber ja Porzig — ei saa aga ka nimetamata jätta Benjamin Lee Whorf'i USA's — esile kerkinud keele uurimise juures. Püütakse selgitada, kuidas keel loob inimesele arusaamise teda ümbritsevast maailmast. Keele kaudu saab inimene oma maailmavaate, *Weltansicht*, nagu saksa filosoof ja filoloog Wilhelm v. Humboldt enam kui 150 aastat tagasi tabavalt nentis. Meid ümbritsev tõelikkus pole aga mitte vahenditult tajutav, vaid alles, nagu Leo Weisgerber on kujukalt näidanud, keelelise vahemaailma, *sprachliche Zwischenwelt*, kaudu. Ta olemasolu (kuigi meile liialt iseenesestmõistetav) tõestada pole raske. Weisgerber nendib⁵, et kui nimetame üht lille *roosiks* või *kannikeseks*, võimaldavad meid teatud kriteeriumid objektiivses tõelikkuses nimetada ka kõiki teisi samade tundemärkidega lilli nende nimetusiga. Kui aga kõneleme *heinast*, *umbrohu*st või *puuviljast*, siis pole midagi objektiivses tõelikkuses, mis kutsuks esile neid nimetusi. Siin on meil otseselt tegemist teatud vahemaailmaga. Et me nimetame teatud taimi *umbrohuks*, kuigi nad botaanilisest seisukohast vaadates vastavad kategooriale *lill*, oleneb täiesti inimese viisist teda ümbritsevat maailma tõlgitseda.

Veel kujukama näite keelelise vahemaailma olemasolust saame eri keeli võrreldes, ka samas kultuurivaldkonnas. Meil on eesti keeles nimetused *lill* ja *õis*, saksa keeles *Blume* ja *Blüte*, rootslasel on aga mõlemaks mõisteks vaid kasutada sõna *blomma*. Kui näiteks rootsi keel sõnule *rum* ja *rymd* täiesti erinevaid kasutamiskiirkondi omistab, saksa keeles aga neid mõlemaid sõna *Raum* haarab, või kui rootsikeelseile sõnule *spela* ja *leka*, mis samuti igaüks oma kindlat kehtimispiirkonda evib, eesti, inglise ja saksa keeles vaid üks sõna vastab — näiteid leiame eri keeli võrreldes palju — siis on see tõendiks, et iga keel teda kõnelevale inimesele erineva arusaamise annab ja et see maailmavaade, mille oma emakeele kaudu saame, mitte ainukene mõeldav pole. Kui tähtis selline võrdlus leksikograafias, võõrkeelte õpinguis ja tõlkimisel on, ei tarvitse rõhutada. Aga ka keele kui ühiskondliku teguri mõju eri kultuurialul tuleb seeläbi esile. On keeli, kus ei tunta meile nii tavalisi mõisteid nagu *vend* ja *õde*, vaid ainult diferentseeritult: vanem vend (õde), noorem vend(õde). Eesti ja prantsuse keeles puuduvad koordineerivad nimetused õe ja venna kohta: rootsi *syskon*, saksa *Geschwister*. Kahtlematult näeme eesti keele kaudu, kus kaks eri sõna vastavad rootsi keele sõnale *blomma*, asju diferentseeritumalt.

⁵ Vom Weltbild der deutschen Sprache. I. Halbband, Die inhaltsbezogene Grammatik. Düsseldorf 1953, lk. 51 jj.

Täheldagem ka juhtumeid, kus ühes keeles eksisteerival sõnal pole vastavat sõna teises keeles, näiteks rootsi *lagom*, *trivas*, neid on saksa keeles võimalik vaid teiste mõistete kaudu edasi anda.

Kujuka näite eri rahvaste vaatlusviisist annab meile inimese kehaosade võrdlus eri keelis.⁶ Keha on kõigile inimesile objektiivselt omane, ja teoreetiliselt peaksid kõik inimesed — ja seega ka keeled — seda enam-vähem ühtlaselt jaotama. Kuid juba üksi kehaosade jaotamine ja piiritlemine ühes keeles on väga raske. Kus lõpeb õlg ja algab selg? Kas saame täpset piiri tõmmata põse ja lõua vahel? Ja nii pole ka imekspandav, kui eri keeled siin eri jaotusi teevad. Raske on vastata küsimusele, kas need rahvad, kellel mõistetele *käsi* vastab kaks jaotust: saksa *Arm/Hand*, rootsi *arm/hand* ja *jalg* : *Bein/Fuss*, *ben/fot* näevad neid osi selgemalt kui need, kus seda vaid võimalik on ühe sõnaga väljendada, näiteks vene keeles sõnade *ruka* ja *noga* kaudu. Kindel on aga, et enam liigestatud keeled sõnade kaudu asju teistsuguselt näevad. Kahtlematult näeb inglane peopesa oma sõna *palm* kaudu hoopis iseseisvama funktsiooni kandjana kui sakslane liitsõna *Handfläche* kaudu. Ja kui eesti keel ja palju teisi keeli eraldavad *sõrmi* ja *varbaid* iseseisva sõna läbi, vene ja poola keeles aga mõlemat mõistet vaid sõna *palec* katab, varvaste suhtes selgitavalt koos kohamäärusega: *palec na noge*, siis näitab see, et vene keeles neile mõistetele hoopis teisiti vaadatakse ja nad omavahel suuremat funktsioonilist sidet evivad kui muus keelis. Eesti keeles on meil kehaosade nimetusi, mida paljudes teisis keelis ei tunta. Üks neist on *turi*. Selle mõiste kaudu on eestlasel võimalik näha inimest teisest seisukohast, kui näiteks rootslasel, sakslasel, inglasel. Meil on olemas adjektiiv *turjakas*. Rootslasel oleks siin lähim mõiste *nacke*, mis aga hõlmab meie *kukalt*. Samaaegselt aga, kui rootslane ja sakslane nimetavad neljandat sõrme *Ringfinger*, nimetus, mis ühtlasi selle sõrme funktsiooni näitab, peame mei ehoopis muid tegureid selle määritelmiseks kasutama — ta asendit, mitte funktsiooni.

Aegade jooksul võib ühe keele kaudu antud diferentseering aga ka muutuda. Kui keskülemsaksa keeles veel vahet tehti isa venna *vetere* ja ema venna *oheim* vahel ja mõiste *onu* puudus — võrreldes praegugi rootsi keeles *farbror* ja *morbror* — siis kadus see vaateviis alates 17. sajandist prantsuse keele mõjul ja asendus mõistega *Onkel*.

Mis on sõna tähendus, on kahtlematult üheks tsentraalsemaks küsimuseks semantikas. On võimatu leida definitsiooni, mis kataks kõigi sõnade kõiki tarvitamisvõimalusi ja seetõttu on semantiliste käsiraamatute definitsioonid olnud võrdlemisi üldsõnalised.⁷ Ei saa märkimata jätta, et ka sõna *tähendus* ise

⁶ Els Oksaar, Mõningaid küsimusi semantikast. Tulimuld 2, 1955, lk. 78 ja Die sprachliche Erfassung des menschlichen Körpers am Beispiel des Estnischen, Zeitschr. f. vergl. Sprachf. 73, 1956, lk. 45—51.

⁷ Näiteks Kronasser, op.cit., lk. 56 ja S. Ullmann, The Principles of Semantics, Glasgow² 1957, lk. 70.

on mitmetähenduslik (on kogutud üle 50 eri definitsiooni sõnale »meaning«). Tõik aga, et sõna tähendust tuleb vaadata kui kompleksiivset ja varieeruvat fenomeeni, on viinud tähenduse jagamise eri kategooriasse. Põhjapaneva tähtsusega on Karl Otto Erdmann'i⁸ kolmikjaotus: *begrifflicher Inhalt, Nebensinn, Gefühlswert*, motiveeritud ja edasi arendatud teadlaste poolt nagu Güntert ja Kainz. Güntert-Scherer⁹ vaatlevad sõna tähendust viiest kategooriast: *der sprachliche Begriff* (eine Allgemeinvorstellung), *die okkasionelle Bedeutung, der Gesamtumfang dieser okkasionellen Bedeutungen, Nebenvorstellungen und der Gefühlston des Wortes*. Ka teised tähenduslikud kategooriad: *okkasionell* ja *usuell*¹⁰ *individuell* ja *lexikalisch*¹¹, *denotative* ja *connotative*¹², *external* ja *internal*¹³ näitavad, et sõna tähendust üldiselt kahest printsiibist vaadeldakse: individuaalsest seisukohast ja ühiskonna poolt aktsepteeritud kehtivuses, nagu me seda näiteks sõnastikes leiame.

Sõna leksikaalsest tähendusest ei jatku aga tihtipeale väljendatu täpseks selgitamiseks. Viidakem siin vaid eespoolnimetatud sõnale *käsi*, mis hõlmab rootsi keeles nii *arm* kui ka *hand*. Sel juhul aitab seos, kontekst, milles sõna esineb, meid nimetatut ometi õieti mõista. Lauses *ta võttis kepi kätte* on meil konteksti kaudu selge, millisest käe osast juttu on. Oleme siin puudutanud tähtsat punkti sõnade olemuses: igapäevases keeles pole paljudel sõnadel kindlapiirilist tähendust. Klassilisiks näiteiks siin on kujunenud ööpäeva jaotused, värviskaala ja soojusekraadid. Pole reegleid, mille kaudu saame otsustada, kus tõmmata piiri üksikute komponentide vahel. Ja sõnad nagu *kiiresti*, *ruttu*, *aeglaselt* on väga relatiivse tähendusega. Aeglane auto on kahtlematult kiirem kui kiire tigu! Jällegi aitab meid lauseline seos sõna õigel mõistmisel. Metoodiliselt on seega tähtis uurida sõnu kontekstis, sest alles selles nad saavad oma lõpliku tähenduse, kuna iga sõna enam-vähem polüsemantiline on. Homonüümide puhul tuleb meil täiesti tugineda kontekstile, näiteks tarvitades sõnu *reis* (kehaosa) ja *reis* (sõnast *reisima*). Konteksti ja ka situatsiooni osatähtsus on isegi nii suur, et sõnu saab valesi tarvitada, kuid siiski õieti mõista, — meenutagem siin tuntud kohta Lessing'i Emilia Galotti'st: »Wie wild er schon war, als er nur hörte, dass der Prinz dich jüngst nicht ohne Missfallen gesehen«, kus tegelikult on mõeldud »mit Wohlgefallen«, kuid nii nagu ta siin seisab »mit Missfallen« tähendab.

⁸ Die Bedeutung des Wortes. Leipzig³ 1922, lk. 107.

⁹ Grundfragen der Sprachwissenschaft. 2. Aufl. bearb. von A. Scherer. Heidelberg 1956, lk. 56.

¹⁰ H. Paul, Prinzipien der Sprachgeschichte. Halle/Saale⁵ 1937, lk. 75.

¹¹ E. Wellander, Studien zum Bedeutungswandel im Deutschen I. Uppsala 1917, lk. 12.

¹² Vaata J. B. Carroll, The Study of Language. Cambridge 1953, lk. 95 jj.

¹³ Ch. F. Hockett, IJAL 18, 1952, lk. 94. Võrdle ka stilistilist perspektiivi P. Guiraud' juures: La sémantique. Paris 1955, lk. 25 jj. S. Potter, Modern Linguistics. London 1957, lk. 146 tõstab kolme kategooriat esile: *semantic value*, *lexical meaning* ja *contextual sense*.

Keelest saab nii sõna autonoomia kui ka konteksti teoreetikuile õigustavaid näiteid leida, kuid praktilises elus evib sõna kontekst suuremat tähtsust kui üksiksõna. Juba läinud sajandi algul rõhutasid keeleteadlased situatsiooni ja konteksti suurt tähtsust sõnade tähenduse kindlaksmääramisel ning ka hilisemad teadlased eri koolest nagu Paul, Husserl, Bréal, Jespersen, Ries, Bühler, Vossler, Marty, Ogden-Richards, Firth, Gardiner, Pike — nimetagem siin vaid tähtsamaid — tõstavad seda esile.

Konteksti kui tähtsat tegurit semantikas on niisiis juba ammu tuntud, kuid alles strukturalismi mõjul, kus distributsioon evib põhjanevat tähtsust foneemide ja morfeemide kindlaksmääramisel, on eriti ameerika keeleteadlased katsunud konteksti süstemaatilisel analüüserida semantiliste elementide fikseerimiseks. Nida, Pike, Fries jt. näitavad, vastu astudes Bloomfield'i kooli vaatele, mille järele keeleteadusel pole veel eeldusi sõnade tähenduste uurimiseks ja me peaksime leppima keele formaalse ja struktuurilise külje selgitamisega¹⁴, et tähendust ei saa keele teaduslikust analüüsist välja lülitada. Ta on ju juba morfeemi definitsioonis antud: »a minimum unit of phonetic-semantic distinctiveness». Me ei peatu siin pikemalt Nida¹⁵ tehnika juures semantiliste elementide kirjeldamisel, kus ta fikseerib tähenduse mõiste juures *sememe*¹⁶, *allo-eme* ja *seme* — ta klassifikatsioon ei kõrvalda tähenduste kindlaksmääramisel tekkivaid raskusi: nende piiritlemist. Ka struktuuranalüüsi juures, soovides tähendusi distributsiooni läbi fikseerida, ei saa psühholoogilist faktorit, inimese kogemusi, välja lülitada.

Ideaaliks sünkroonilises semantikas keele tähendusliku struktuuri kindlaksmääramisel oleks eri keelis kogu aktiivset sõnatagavara hõlmav semantiline klassifikatsioon, mis määraks sõnule nende kehtivuspiirkonna, näidates milliseis seoseis ja tingimisis teatud sõnu on võimalik tarvitada. Emakeeles on see igale selge, kuid võõrkeelte puhul tuleb seda süstemaatilisel õppida. Seega on veel vajalik palju põhjalikke üksikuurimusi, näiteks sünonüümgruppide alalt ja seda just moodsas keeles. Metoodiliselt on seejuures järgimised sammud tähtsad:

Kindlaks määrata ühe väljendi *lingvistiline kontekst*.¹⁷ Selle all mõistame kõiki seoseid, milliseis sõnad lauseis üksteisega on. Adverbi puhul on näiteks tähtis, millise verbi juurde ta kuuluda võib: *kiiresti* (= mitte aeglaselt) juures võivad lingvistiliseks kontekstiks olla verbid nagu *jooksma*, *käima* jt., aga tavaliselt mitte *magama*, *sahisema*, *tiksuma*, *kohama*, *sadama*, *nutma*, *kuulatama*. Me ei mõista

¹⁴ L. Bloomfield, *Language*. London 1955, lk. 145; Carroll, op. cit., lk. 32 ja 72; H. A. Gleason, *An Introduction to Descriptive Linguistics*. New York 1955, lk. 54 jj.

¹⁵ *A System for the Description of Semantic Elements*. *Word* 7, 1951, lk. 2.

¹⁶ Terminit *sememe* kasutas juba Noreen, *Vårt språk* V, Lund 1904, lk. 6 jj.

¹⁷ Els Oksaar, *Semantische Studien im Sinnbereich der Schnelligkeit*. Stockholm 1958, lk. 47.

üht väljendit aga mitte ainult ta lingvistilise konteksti, vaid ka terve situatsiooni kaudu, eriti ajaloolisel pinnal. Seetõttu peame analüüsi juures täheldama ka sõna *situatsioonikonteksti*,¹⁸ mis hõlmab sotsioloogilisi, emotsionaalseid, kultuurilisi jt. tegureid. Tingimuste kindlaksmääramine, mille kaudu sõnad on lingvistilises kontekstis üksteisega ja normide fikseerimine — nimetan neid *kasutamishormideks*¹⁹, mis on vajalikud, et sõna üldse tarvitada saab, avab äärmiselt huvitava uurimisvälja sünkroonilises semantikas. Kasutamishormi kaudu selgub, miks eespoolnimetatud sõna *kiiresti* kõigi tegevust tähistavate verbidega ei kasutata. *Kiiresti* nõuab verbi, mis väljendab tegevust, mille tempo aktori poolt varieeritav on. Seetõttu on ka arusaadav, et teda ülalmainitud tähenduses verbidega, millede grammatiline subjekt passiivne on, või impersonaalsete konstruktsioonidega, kasutada ei saa.

Tänapäeval õiget eesti keelt säilitada soovides on meil just tähtis fikseerida sõnade kasutamishorme. Kui me neid tunneme, kaoksid võibolla kergemini segavad tõlkelaenud, skandinavismid nagu »ta loeb eksamiks» (õpib), »mida me anname talle sünnipäevaks» (kingime) etc. ja slavismid nagu »võeti töökohalt maha», »viia raamat iga nooreni».²⁰

Sõnade kasutamishormide piiritlemine kaastab ka süsteemide kindlaksmääramise, millede kaudu sõnade tähendused üksteisest erinevad. Võtame näiteks liikumist tähistava kategooria verbe: *langema, kukkuma, tormama, lendama, ujuma*. Nad erinevad osaliselt tempo kaudu: *langema, kukkuma, tormama*, aga ka suund on siin diferentseerivaks faktoriks *langema* ja *kukkuma* juures. Ka ümbrus on tähtis: *ujuda* saab vaid vedelikus, *lennata* õhus. Selline klassifikatsioon on eriti väärtuslik eri keeli või sama keele eri perioode võrreldes. *Fahren* ja *gehen* erinevad muu hulgas tänapäeva saksa keeles seeläbi, et esimese tegevus peab toimuma mingi sõidukiga. Keskülemsaksa keeles ei erinenud *varn* ja *gân* selle tingimuse kaudu, kuna *varn* tähendas ühest kohast teise liikumist üldse, ka käima, minema, tulema.

Selline meetod käib käsikäes onomasioloogilise printsiibi ja sünonüümgruppide uurimisega. Üheks enam diskuteeritud teooriaks nimetatud alal on sakslase Jost Trier'i, de Saussure'i mõju näitav nn. väliteooria (Feldtheorie), mille põhimõtte lühidalt on järgmine: üksikuil sõnul pole tähendust, nad on nagu mosaiigid sõnadeväljas; alles oma naabri kaudu selles väljas saavad nad tähenduse ja piirid.²¹ Seda praktiliselt keele olemusele mitte täiesti vastavat teooriat on Leo Weisgerber oma rikkalikus produktsioonis modifitseerinud ja edasi arendanud.

¹⁸ B. Malinowski, *Magic, Science and Religion*. Illinois 1948, lk. 238 jj.

¹⁹ Oksaar, *op.cit.*, lk. 49.

²⁰ J. V. Veski, *Märkmeid eesti ajalehtede keele kohta*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia, Emakeele Seltsi Aastaraamat I, Tallinn 1955, lk.73.

²¹ *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes I*. Heidelberg 1931, lk. 1—5.

Lõpuks tahaksin puudutada veel üht küsimust, millele pole omistatud küllaldast tähelepanu. Kuna moodsat keelt uurides näeme, kui raske on üksikuid tähendusvarjundeid tabada, kui raskelt fikseeritavad on tähendused — samal sõnal vahelduvad nad ju tihti eri kontekstides— ja kui piiritu on materjal, kuigi meil siin väga suureks eeliseks on keeletunde evimine ja võimalus teiste keeletunde kasutamiseks, siis peaksime senisest palju ettevaatlikumad olema keelt ajalooliselt jälgides. Materjali piiratus on siin üheks kergenduseks, kuid kas pole selles palju spekulatiivsust, kui sadu aastaid tagasi eksisteerinud keeles määrama kindlaks tähendusvarjundeid? Väidete kateoorilisus näib sel juhul suurenevat, mida enam tagasi ajaloos minnakse. Sellest johtub, et sõnade tähenduste uurimisel saab kindlaid järeldusi teha vaid moodsas keeles ja et keeleteaduses senisest rohkem peaksime katsuma võita tänapäeva keele süsteematacilisel uurimisel esile kerkivaid raskusi ja tegelema üha enam moodsa keelega, kus pole uurimisis mitte ainult kirjavara, vaid ka keele otsene allikas — inimene — kasutada.

ELS OKSAAR

Grundprobleme der Semantik

Der Aufsatz behandelt einige Grundprobleme der synchronischen Semantik. Nach einer kurzen Übersicht über die Geschichte der Bedeutungslehre und andere Richtungen — die philosophische und allgemeine Semantik — wendet sich die Verfasserin der Aufgaben und Leistungen der sprachwissenschaftlichen Semantik zu. Die Semantik steht nicht neben der Fonetik, Morphologie und Syntax, sondern über ihnen. Die Frage der Weltansicht und sprachlichen Zwischenwelt wird an Hand von Beispielen aus dem Estnischen, Deutschen, Schwedischen und Russischen erörtert. Sie zeigen, wie die objektive Wirklichkeit durch diese Sprachen verschieden gegliedert wird.

Da die Sprache nicht nur *ergon*, sondern vor allem auch *energeia* ist, wird betont, wie wichtig es ist, die synchronische und diachronische Betrachtungsweise zu koordinieren. An Beispielen aus dem Mittelhochdeutschen wird dargetan, wie sich das Weltbild einer Sprache im Laufe der Zeit verändern kann.

Die Frage nach den Kategorien von *Bedeutung*, ebenso wie neuere Methoden der Inhaltsbeschreibung werden erörtert, und als wichtigster Faktor bei der Feststellung der inhaltlichen Struktur der Wörter wird der *Kontext* hervorgehoben. Bei der Beschreibung der inhaltlichen Struktur erweisen sich der *linguistische Kontext* und der *Situationskontext* methodisch als wertvoll, ebenso wie die Feststellung der *Gebrauchsnormen* der Wörter, worunter die verschiedenen Bedingungen in der objektiven Welt, von denen die Verwendung eines Wortes abhängt, verstanden werden. Die Feststellung der semantischen Struktur schliesst auch die Untersuchung der Systeme ein, wodurch Wörter sich unterscheiden: bei *fallen* und *stürzen* sind z.B. die Richtung und das Tempo der differenzierende Faktor. Abschliessend wird ein Hinweis auf die Feldtheorie gegeben und die Wichtigkeit der Analyse der gegenwärtigen Sprache unterstrichen, weil man sich auf das Sprachgefühl der Sprachträger stützen kann.

ELS OKSAAR